

СВЕЧАНА АКАДЕМИЈА „ДВА ВЕКА МАТИЦЕ СРПСКЕ”

ИВАН НЕГРИШОРАЦ

МАТИЦА СРПСКА КАО ХРАНИТЕЉИЦА МАЈКА СРПСКЕ КУЛТУРЕ

Ваша светости,
Ваша висока преосвештенства и Ваша преосвештенства,
Поштовани саветниче и изасланиче председника Републике
Србије,
Поштовани министри у Влади Републике Србије,
Поштована председнице Владе Аутономне покрајине Војво-
дине,
Поштовани покрајински секретари,
Поштовани градоначелниче Новог Сада,
Поштовани чланови Градске управе,
Ваше екселенције, дипломатски представници наших прија-
тељских земаља,
Поштовани председници Српске академије наука и уметно-
сти и Академије наука и умјетности Републике Српске,
Поштовани представници културних, научних и образовних
установа,
Поштовани привредници и добротвори,
Поштовани представници медија,
Поштовани гледаоци крај својих телевизора,
Поштовани часници Матичиних установа и друштава,
Даме и господа,
Браћо и сестре,

Навршила су се два века трајања наше и ваше Матице српске. Са њом је и целом српском народу бар мало било лакше и лепше, паметније и мудрије живети него што би било да таква специфична и препознатљива установа није основана и да није обављала своју мисију. Повод настанку наше установе је настојање добронамерних, предузимљивих Срба из Пеште да помогну Георгију Магарашевићу у спасавању *Сербске лејтхойиси* (часопис је започео са излагањем октобра 1824): та акција је успела, па је *Лейтхойис* од 4. по старом / тј. од 16. фебруара по новом календару 1826. године (од друге частице за поменућу годину, односно од књиге 5), почео да излази старањем тада већ основане књижевне, научне и културне установе – Матице српске. Један велики почетак излагања књижевно-научног часописа изазвао је почетак рада нове, Србима неопходне и драгоцене културне установе, најстарије од свих које ће тек потом настати. Тај часопис (који се од 1873. назива *Лейтхойис Матице српске*), заједно с америчким часописом *The Yale Review*, данас јесте књижевно-научни часопис који на читавом свету најдуже, у континуитету, траје до наших дана. Нису само српски спортисти носиоци веома озбиљних рекорда у светским оквирима: ми имамо такве књижевнике, уметнике, научнике и институције различитих профила.

Програмска обухватност

Захваљујући заштити коју је пружила новонастала установа, *Лейтхойис* је до дана данашњег опстао развијајући своју делатност, али и подстичући развој установе којој припада. Тај развој текао је у концептуалном домену који је дефинисан на самом почетку ове велике стваралачке авантуре. Није сада прилика да детаљније залазимо у свеколике ширине те делатности, али је довољно да констатујемо како су и *Лейтхойис* и Матица српска били суштински усмерени ка остварењу три сазнајна, стваралачка слоја: (1) ка изградњи идентитетских сазнања о Србима, те ка неговању књижевних, научних и културних вредности таквога карактера; (2) ка сазнању словенског света и заједништва, те месту Срба у таквом контексту; (3) ка сагледању Европе, европске књижевности и културе, те светских хоризоната релевантних за српску културу и за њено разумевање свечовечанског контекста у којем постојимо.

Овакав књижевно-културални образац је био и остао од суштинског значаја не само за *Лейтхойис* него и за целу Матицу српску. Стога је наша установа настојала да прибира и организује пре свега сазнајну димензију таквог погледа на свет, а то значи књижевно, уметничко, научно и културно стваралаштво у најширем смислу те речи. На таквом темељу Матица је деловала и делује као

установа просветитељска по карактеру, она која је уверена да свеколико проверено и поуздано знање треба да – мимо свих чисто митских, фантазмагоричних, па и идеолошких варијација – у развијеном критичком облику буде изложено као истинска потреба целог српског народа и његова аутентична легитимација пред свеколиком планетарном културом. Овакву просветитељску оријентацију Матица српска је, уз неопходне модификације, носила и проносила кроз веома различите културно-историјске епохе. Од свих тих епоха и стилских формација, у распону од просветитељства, класицизма, предромантизма, романтизма, реализма, натурализма, сецесије, преко модерне, модернизма, авангарде, футуризма, експресионизма, дадаизма, зенитизма, надреализма, социјалне књижевности и уметности, неомодернизма, неоавангарде па до постмодернизма, Матица је умела да преузме оно најбоље и да то угради у свој вечно усавршавани, просветитељски програм. Тако се збило са Вуковим реформским покретом, с којим се Матица дуго кошкала и свађала; тако се збило са Милетићевим и милетићевским политичким покретом, који је Матица спонтано и стрпљиво усвајала и надограђивала озбиљним радом у култури. Са ове две крупне димензије, укључујући богат развој књижевности, уметности, филологије и науке, Матица српска је на таквој поетичкој основи стекла не само интелектуалну и просветну него и народну и политичку стабилност на основу које је храбро, промишљено и мудро могла да пролази кроз све новија и новија историјска искушења.

Та искушења су била многострука, било је и лутања и тражења, чак и дугих преиспитивања, али су најсветлији циљеви јасно држани у свом видокругу ма какав био амбијент кроз који се пролазило. У домену политичких и државноправних односа Матица је постојала и обављала своју мисију у различитим системима: у Хабзбуршком царству (1826–1918), у Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца / Југославији (1918–1941), у Социјалистичкој Федеративној Републици Југославији (1945–1991), у Савезној Републици Југославији / Државној Заједници Србији и Црној Гори (1992–2006), те у Републици Србији (од 2006). Матица је преживела искушења административних покушаја Угарске да правном аргументацијом забрани даљи рад установе 1835–1836. године; преживела је револуционарна збивања и грађански рат 1848–1849. године, као што је преживела како Први (1914–1918), тако и Други светски рат (1941–1945). Историјска искуства Матице српске поучавају нас да сваки напад на Матицу српску и српску културу уопште наговештава и продужетак насиља, те угрожавање чак и голе егзистенције српскога народа.

После свих разорних историјских догађаја установа се успешно опорављала и постајала јача, те садржински богатија. Тако

нешто се могло десити пре свега због тога што је Матица српска имала јасан основни стратешки оријентир, па је око таквог оријентира могла увек изнова да окупи креативну енергију нових, млађих, ентузијастички понесених делатника. Тако је изграђен читав систем Матице српске који, осим Матице мајке, има и посебне установе највишег реда и значаја у српској култури: Библиотека Матице српске, Галерија Матице српске, Издавачки центар Матице српске (некада Издавачко предузеће) јесу понос не само Матичиног система него и српске културе у целини. Кад се томе додају и установе у чијем оснивању је Матица активно учествовала, почев од Српског народног позоришта, Музеја Војводине, Стеријиног позорја и др., кад се додају друштва чланова Матице српске у Црној Гори и Републици Српској, онда се овај ланац установа и удружења незаустављиво шири. И постаје јасно да је Матица српска својеврсна *Alma mater*, хранитељица мајка, у којој су се зачињала и рађала различита чеда, плодови који су својим сазревањем постајали засебне институције од капиталног значаја за српску културу.

У многобројним искушењима с којима је била суочена, Матица српска је одржавала блиске везе са сродним, сестринским установама, често је усаглашавала своју делатност с њима, при чему су неретко поједине личности биле кључни носиоци такве блискости и сарадње двеју креативних кућа. Матица је стога природно упућена на сарадњу са Српском академијом наука и уметности, као и свим ранијим организационим облицима њеног континуитета; исто тако је природно упућена на Академију наука и уметности Републике Српске, на универзитете у Београду, Новом Саду и другим градовима Србије, као и у Републици Српској и Црној Гори. Веома је много установа и удружења с којима се сарадња остварује, а Матица настоји да буде присутна на целини српског културног простора, укључујући и Србе у расејању, ма где они живели. Истовремено, Матица српска настоји да сарађује са установама разних словенских народа, а унутар система словенских матица с посебним задовољством истичемо многоструко потврђене сарадничке односе с Матицом словачком из Мартина (али и са Матицом војвођанских Словака, са седиштем у Бачком Петровцу), с Матицом моравском из Брна, Матицом словеначком из Љубљане, а отворени смо за давно још започете али некако испрекидане сарадничке односе с Матицом лужичких Срба из Бауцена (тј. Будишина), Матицом чешком из Прага (која нема статус засебне установе), као и с многим универзитетима, факултетима, институтима, библиотекама, музејима, галеријама и другим креативним организацијама широм света. Матица српска је потпуно отворена и спремна да, на темељу озбиљних научних сазнања и широког програма рада,

оствари проток идеја, културних вредности и људи спремних да, с пуном националном самосвешћу, сви градимо заједнички европски и светски комуникационо-културни простор.

Духовни корени и завети

Наравно, данас поуздано знамо колико је тешко остварити овако широк, амбициозан и миротворан програм културне делатности, поготово у овом времену у којем је на делу страшна ратна стратегија и реторика удружена с одсуством воље да се постепено решавају спорне ситуације и да се дође до прилике за успостављање истинског мира. Без обзира на такве околности, Матица српска, као и српска држава и српски народ, треба посвећено да раде у корист таквог миротворног циља. Наша установа јесте секуларна, грађанска по карактеру, са креативним капацитетима способним да развијају многоструке аспекте људског бића који се испољавају у времену нашег доба науке и технике, комуникационог обиља, па и изазова трансхуманизма који је све присутнији у овом времену интензивних истраживања у области вештачке интелигенције. Но, пут Матице српске кроз ово ужарено сцијентистичко поље мора бити другачији него што понесеност научно-техничких умова то допушта: Матица српска, стога, мора постављати питања о хуманистичким консеквенцама овог продора трансхуманизма не само у људско знање него и у човеков ментални хабитус, у тананост душевних доживљаја, у друштвено биће, а поготово у светскополитички систем односа међу државама и народима. Лакоћа са којом се широм света посеже за претњама, уцењивањима, па и за активном употребом оружја и ратних похода, у великој мери је подстакнута забором историје и људских патњи, те олаким препуштањем сцијентистичко-техничистичким страстима. У таквим околностима смрт и патње огромног броја људи претварају се у једноставан систем видео-знакова на екрану и на чисти податак лишен било какве емпатије и елементарне људске солидарности. Против овакве окрутности Матица српска се мора побунити и активирати критичку свест како губитак људскости и богочовечанских видика не би био одиста катастрофалан.

Такав бездушни свет није свет Матице српске, а није ни свет у какав је српски народ традиционално веровао. Због тога се увек морамо подсећати на читав систем завета и заветних сазнања које је Матица српска изградила током своја два века трајања. Ништа од онога што се током та два века показало од трајног значаја и значења не сме бити заборављено. У том смислу треба и данас да се подсетимо колико су нам и даље важни завети који нам остају од

Карловачке митрополије и целокупне Српске православне цркве, од њених светосавских темеља који нам чувају Светотајинско Заједништво са Господом Богом и Богочовеком. Имајући то на уму, оснивачи Матице српске су забележили у свом првобитном акту да „Матица српска почиње од дана Светога Саве, првог просветитеља србског, године 1826. 14. јануара”: тог дана су се, по предању, оснивачи установе први пут договорили о циљу свог окупљања, а цео подухват је заокружен 4. фебруара исте године (све то, дакако, по старом календару).

Читав подухват оснивања установе замишљен је, осмишљаван и обављен од Светога Саве па до дана после Сретења Господњег: зато Матицу обавезује духовна супстанца српског светотајинског архистратега, равноапостолног Светога Саве који нас је као народ Божји просветлио и просветио, а све је то чинио у име Господње. То је скривени, богословски смисао оснивачког чина Матице српске који је трајао од Савиндана па до Сретења и непосредно после тога: под Даном Светога Саве Срби обележавају и славе тренутак када је Свети Сава уснуо у вечности, па се придружио Господу на ономе свету како би заступао и ојачао преостале Србе на земаљскоме, за малена царству; под празником Сретење славимо дан када је Богочовек храмовно објављен народу овога света онда када је, о четрдесетници Рождества Христовог, донесен у Храм јерусалимски и када су га одабрани, само одабрани појединци одмах препознали у Његовом божанском сјају. Ако ту Светотајинску духовну супстанцу чувамо у себи, и у нашој Матици српској, и у нашем српском народу, и у нашим српским државама, онда немамо чега да се бојимо. Онда ћемо увек знати шта нам је чинити, а ако смо понекад и збуњени, ми ћемо молитвено кренути у сусрет Духовној сили која ће нас поучити шта треба да чинимо.

Зато Матицу српску ништа не би смело да одвоји од Господа Бога Исуса Христа, од Српске православне цркве, од српскога народа и државе за које ћемо се сви заједно и Богу молити, и духовно делати, и културом стварати. Свети Дух је обасјао осниваче Матице српске да у тренутку оснивања установе заветно наложе потомцима да делају „сад, и одсад, без престанка, за свагда”. Тај Дух Свети, уграђен у Матицу српску, налаже нам да обасјани српском културом спремно дочекамо чак и апокалиптичке исходе овога света. Не смео Дух Свети изневерити! И знајући шта је наш истински пут, храбримо себе речима оснивача установе: „Тако, а не иначе!” И молитвено додајмо: „Тако нам Бог помогао!”

(Беседа изговорена на Свечаној академији „Два века Матице српске”
у Српском народном позоришту, 16. фебруара 2026. године)